

Im Westen nichts Neues? Olaf Scholz als de nieuwe Helmut Schmidt

Jörg Noll

Eind februari kopte de *New York Times* dat zowel Republikeinse als Democratische leden van het Huis van Afgevaardigden kritische vragen stelden bij de tientallen miljarden die het Pentagon aan Oekraïne geeft voor militaire en andere hulp. Daarmee kwam, volgens de krant, de brede consensus veel eerder onder druk te staan dan verwacht. Het twistpunt is vooral de levering van geavanceerde wapensystemen en tanks, die volgens sommige leden mogelijk in verkeerde handen kunnen vallen.¹

Alhoewel Europa tijdens de oorlog in Oekraïne telkens weer vriend en vijand heeft verrast door assertief en regelmatig ook eensgezind tegen Rusland op te treden, heeft Europa de VS hard nodig in deze oorlog. Tot 20 februari jl. heeft de VS sinds de inval vorig jaar een kleine \$30 miljard aan ondersteuning voor Oekraïne gegeven. De lijst aan wapens beslaat twee dichtbedrukte pagina's.² De Amerikaanse (en Britse) inlichtingen, trainingen en wapens zijn van levensbelang voor Oekraïne. En ze zijn dit ook voor de Europese veiligheid als geheel. Zorgelijk is daarom het lek in het Pentagon en wat daarvan de uiteindelijke consequenties zullen zijn. Een mogelijke consequentie is dat de VS hun bijna unieke kennis van het reilen en zeilen binnen het Kremlin dreigen kwijt te raken. Bovendien schaadt het lek het vertrouwen in de toch al schaarse verspreiding van inlichtingen binnen de alliantie en kan het potentieel de inspanningen van het Westen in Oekraïne tenietdoen.

De reden voor het belang van de VS voor onze veiligheid ligt vooral in wat Amerika in het verleden en heden heeft betekend en hopelijk blijft betekenen voor Europa's veiligheid. Dat gaat terug tot de Eerste en Tweede Wereldoorlog en, veel recenter, tot de Koude Oorlog. De Amerikaanse nucleaire paraplu heeft Europa ook beschermd tegen mogelijke

aanvallen van het Warschaupact. Wat veel mensen zich vandaag de dag mogelijk niet meer herinneren, is dat een Duitse bondskanselier een belangrijke rol heeft gespeeld bij dit besluit.

DE NUCLEAIRE PARAPLU VAN HELMUT SCHMIDT

Helmut Schmidt was aan het einde van de jaren '70 de drijvende kracht achter het Amerikaanse besluit om kruisvluchtwapens en Pershing 2-raketten als reactie op de Russische SS-20-raketten in Europa te plaatsen. Samen met de Franse president Giscard d'Estaing, de Britse premier Callaghan en de Amerikaanse president Carter werkte Schmidt op het eiland Guadeloupe aan het befaamde NAVO-dubbelbesluit.

Het onderwerp hield Schmidt al langer bezig. Hij was een felle tegenstander van eigen Duitse nucleaire bewapening en ook de strategie van de nucleaire vergelding wees hij van de hand. Deze strategie had immers tot de vernietiging van beide Duitslanden kunnen leiden.³ Dit heeft hij ook herhaaldelijk benadrukt in zijn beroemde, scherpe debatten met minister van Defensie Franz Josef Strauß (1956-1962). Het dubbelbesluit vond hij echter zeer belangrijk. Volgens hem kon Carter, die niet reageerde op de plaatsing

Zowel Democratische als Republikeinse leden van het Huis van Afgevaardigden zijn kritisch over de levering van geavanceerde wapensystemen die volgens sommigen bij de verkeerde partijen terecht zouden kunnen komen. Op de foto is een wapenlevering te zien die klaarstaat om door de U.S. Airforce naar Oekraïne te worden verzonden (foto: U.S. AirForce / Mauricio Campino / Public Domain)

van raketten, maar moeilijk het militaire gevaar inschatten dat van de Sovjet-Unie uitging.

Volgens hem ging het delicate evenwicht tussen afschrikking en wapenbeheersing Carters pet te boven.⁴ Bovendien was de afschrikking alleen geloofwaardig als de NAVO in staat was om gelijkwaardige middellangeafstandswapens tegenover de Sovjetdreiging te plaatsen. Schmidt vreesde dat de Amerikanen hun strategische wapens niet zouden inzetten als de Sovjet-Unie de SS-20-raketten op Europese doelen zou afvuren. Tegelijkertijd moesten de VS en de Sovjet-Unie onderhandelen over een reductie van deze wapens, vandaar de naam 'dubbelbesluit'.

Dit besluit was in veel landen van Europa niet onomstreden. Onder andere in Nederland en Duitsland heeft dit tot grote demonstraties geleid. Helmut Schmidt verloor zelfs de steun van zijn eigen sociaaldemocratische partij. Toch heeft het besluit - achteraf gezien - de Sovjet-Unie en haar

bondgenoten weerhouden van een aanval op West-Europa, ondanks de aanvankelijk moeizame onderhandelingen. Uiteindelijk werd op 8 december 1987 het INF-verdrag getekend door president Reagan van de Verenigde Staten en secretaris-generaal Gorbatsjov van de Sovjet-Unie.⁵ Helmut Schmidt wordt terecht geprezen omdat hij een belangrijke rol speelde in de totstandkoming van het INF-verdrag. Ondanks dat de Amerikaanse president Trump in 2019 het verdrag opzegde, blijft Europa tot op heden profiteren van de Amerikaanse nucleaire veiligheidsparaplu. Dit werd het afgelopen jaar nogmaals duidelijk. Rusland heeft herhaaldelijk gedreigd met de inzet van nucleaire raketten, maar zolang Amerikaanse wapens Europa blijven beschermen, blijft dit risico beheersbaar.

DE OEKRAÏNE-OORLOG

Ook tijdens de huidige Oekraïne-oorlog speelt een Duitse bondskanselier een belangrijke rol. Terwijl de regering vlak voor de invasie nog weifelde en als lapje voor het bloeden

5.000 helmen aan Oekraïne aanbood, hield de kanselier op 27 februari 2022 zijn ondertussen befaamde toespraak over de *Zeitenwende*. Hierin vertelde hij het Duitse volk dat na 24 februari 2022 de wereld niet meer dezelfde was als daarvoor: 'in de kern gaat het om de vraag, of macht het recht mag breken, of we Poetin toestaan de klok terug te draaien naar de tijd van de grootmachten in de 19e eeuw, of dat we de kracht hebben om oorlogsstokers als Poetin grenzen stellen. Dat veronderstelt dat men zelf ook sterk is.'

Vervolgens formuleerde hij vijf belangrijke doelen of, zoals hij het omslachtig formuleerde, opdrachten aan Duitsland en zijn regering om te handelen. Ten eerste de ondersteuning voor Oekraïne. Direct na de inval leverde Duitsland al (lichte) wapens. Ten tweede benadrukte Scholz Poetin op andere gedachten te brengen door onder meer sancties. Daarbij liet hij het niet na om op de bijzondere, door de Tweede Wereldoorlog bepaalde relatie tussen Rusland en Duitsland te wijzen. Ten derde formuleerde de Duitse bondskanselier de verplichtingen van Duitsland binnen de trans-Atlantische alliantie: 'elke kwadraatmeter van het bondgenootschap te verdedigen. We menen dit heel serieus.'⁶ Ten vierde heeft de Bundeswehr nieuwe, sterke capaciteiten nodig. Vandaar het besluit om de 100 miljard extra in de strijdkrachten te investeren, waaronder mogelijk de aanschaf van F-35 voor de nucleaire taak. En tot slot formuleerde Scholz het streven naar onafhankelijkheid van Russisch olie en vooral gas.

Uiteindelijk werden de opdrachten enkel zeer langzaam of niet uitgevoerd, met uitzondering van de bouw van LNG-terminals die wonderbaarlijk snel verrezen.⁷ Ondanks de toespraak van Scholz en het activisme van de minister van Buitenlandse Zaken, Annalena Baerbock, verviel de Duitse regering voor buitenstaanders herhaaldelijk in een soort lethargie. Er kwam een speciale begroting, Sondervermögen, voor de Bundeswehr van 100 miljard euro, maar hoe en wat daarmee te doen, daarover is men het tot op de dag van vandaag nog niet eens. Een Europees vliegtuig én de F-35? Meer schepen en zo ja welke? Of toch liever in de landstrijdkrachten investeren, die net als haar Nederlandse counterpart, na 30 jaar van bezuinigingen en inzet in en buiten Europa te weinig mensen en inzetbaar materieel heeft.

De veruit grootste nieuwsaarde had echter het aanhoudend debat over wapenleveringen aan Oekraïne. Duitsland wilde en kon in eerste instantie geen zware, mogelijk offensieve wapens leveren. Een belangrijke reden was uiteraard de geschiedenis en dat Duitse soldaten en wapens veel ellende in de voormalige Sovjet-Unie hebben veroorzaakt. Pas in 1956 kwamen de laatste Duitse krijgsgevangenen terug, nadat zij ook voor de Duitse gruweldaden – in wat Timothy Snyder de bloedlanden noemt – moesten boeten.

Bovendien voelde Duitsland vrij lang dankbaarheid richting Rusland voor het besluit om in de herfst 1989 niet militair in te grijpen in de voormalige DDR en de hereniging soepel te laten verlopen. Terwijl Helmut Kohl ruzie moest maken met Thatcher, Mitterand en ook Ruud Lubbers, steunden Bush senior en de laatste leider van de Sovjet-Unie, Michail Gorbatsjov hem tijdens het gehele proces.

HET DUITSE TANKDEBAT

Mede hierdoor nam, 32 jaar later, het debat over wapenleveringen aan Oekraïne soms een vreemde wending, zoals bijvoorbeeld op 22 juni 2022 tijdens een vragenuur in de Duitse Bondsdag. Minister van Defensie Christine Lambrecht deelde mee dat zeven Duitse Panzerhaubitzen 2000 inmiddels in Oekraïne waren aangekomen, dat Nederland meer leveringen zou doen en dat er ook drie Duitse MARS II-raketsystemen zouden worden geleverd. Ook kwamen de Leopard 1, Marder en Gepard ter sprake. Lambrecht legde uit dat er geen Duitse *Alleingang* voor de levering van tanks komt, maar dat men dit samen met de westerse bondgenoten wilde coördineren. Op de vraag waarom wel Gepards en geen Marder geleverd werden, antwoordde de minister, dat Gepards geen tanks zijn, omdat zij ervoor zijn om belangrijke infrastructuur te beschermen en omdat de Gepard een smaller kanon heeft. Ondanks de ernst van het debat leidde dit tot enig hoongelach in het parlement.

Dit en soortgelijke gebeurtenissen leiden echter ervan af dat Duitsland na de VS een van de grootste leveranciers is en dat het land daar bewust zeer open over is. Ondertussen heeft het zestien Panzerhaubitzen 2000, vijf MARS II, tien bergingstanks, zeventien brugleggende tanks, diverse lichte en gewapende infanterievoertuigen en nog veel meer geleverd.

Het debat over de levering van tanks stopte echter niet en opnieuw leek het dat Duitsland er moeilijk over deed. Met name bondskanselier Scholz bleek de remmende factor die voorkwam dat de Duitsers of de bondgenoten in bezit van Duitse tanks deze mochten exporteren, omdat hij - en veel Duitsers met hem - bang was dat Rusland dit als escalatie van de oorlog zou interpreteren. De druk nam echter steeds meer toe en #Freetheleopards werd een gevleugelde hashtag.

Uiteindelijk wilde Scholz enkel overstag gaan als ook president Biden de levering van Amerikaanse tanks zou toezeggen. In januari was het dan zover. Zowel de Amerikanen als de Duitsers gaven toestemming voor levering van hun tanks, nadat beide landen intensieve gesprekken met elkaar hadden gevoerd. Recentelijk merkte de ondertussen nieuwe Duitse minister van Defensie Pistorius trouwens zuur op dat degenen die het hardst om levering schreeuwden nou net degenen waren die de Leopard het meest had-

Met name de West-Duitse bondskanselier Helmut Schmidt drong eind jaren '70 aan op de plaatsing van Amerikaanse (nucleaire) kruisvluchtwapens op Europees grondgebied als reactie op de nucleaire SS-20 raketten uit de Sovjet-Unie. Op de foto staan voormalig Amerikaans president Jimmy Carter (links) en Helmut Schmidt (rechts) afgebeeld (foto: Library of Congress, Prints & Photographs Division, U.S. News & World Report Magazine Collection)

den verwaarloosd. De meeste tanks zijn niet of enkel slecht onderhouden en de levering is vertraagd.⁸

Heel even leek het erop dat Scholz met de druk op Amerika mogelijk zijn hand had overspeeld. Op 4 maart reisde hij onverwachts naar Washington voor een ontmoeting met de Amerikaanse president. Over de inhoud drong maar weinig naar buiten.⁹ Met een beetje fantasie leek het, ondanks alle vriendschap die de leiders tentoonsprediden, of Scholz een gang naar Canossa maakte om boete te doen.

DE AMERIKAANS-DUITSE VEILIGHEIDSAS

Wat hierbij echter ondergesneeuwd raakte - en dat is de kern van deze bijdrage - is dat opnieuw een Duitse bondskanselier erin is geslaagd ervoor te zorgen dat de VS garant staan voor de veiligheid van Europa. De Duitse terughoudendheid heeft zonder twijfel tot vertraging geleid. Tegelijkertijd werd eens te meer duidelijk dat de Amerikaans-Duitse veiligheids-as van groot belang is voor het Europese continent. Doordat de Amerikaanse regering eveneens tanks levert, kan Rusland deze oorlog niet enkel escaleren richting enkele Europese landen.

Dat tanks voor Oekraïne een strategische betekenis kunnen hebben, moge duidelijk zijn. Wat meniggeen zich mogelijk veel minder realiseert is de politiek-strategische betekenis van 31 M1 Abrams tanks voor heel Europa. Uiteraard wijzen nu velen erop dat de veiligheidsgarantie sowieso al door Artikel 5 van het NAVO-handvest bestaat. Dat was in de jaren '70 ook het geval. En toch moest toen een Duitse bondskanselier in de VS druk maken om op woorden ook daden te laten volgen. De Amerikaanse toezegging om eveneens tanks aan Oekraïne te leveren kan van soortgelijke proporties zijn als toen.

Des te zorgelijker is het dat in de VS het tij opnieuw dreigt te keren richting een isolationistische houding met betrekking tot Europa. Het is terecht dat het Amerikaanse Congres aan het Pentagon verantwoording vraagt voor wapenleveringen en het verblijf van deze wapens. De democratische controle mag ook in tijden van crises niet ontbreken. Het recente debat lijkt er echter op te duiden dat de brede Amerikaanse consensus om Oekraïne tegen Rusland te steunen aan het afbrokkelen is en dat ook op dit beleidsterrein partijpolitiek en daarmee polarisatie de boventoon gaat voeren.

Op 13 maart nam dit bijzondere vormen aan toen een van de invloedrijkste TV presentatoren, Tucker Carlson van de zender *Fox News*, de beoogde Republikeinse kandidaten voor het presidentschap naar hun standpunten omtrent steun voor Oekraïne vroeg.¹⁰ Donald Trump gaf de Biden-administratie voor de situatie de schuld en sprak zich tegen een regime-change in Rusland uit. En uiteraard ging het om geld en de Europese bijdrage in de verdediging. Ron de Santis benadrukte dat een verdere verstrikking in het conflict absoluut niet tot de vitale belangen van de VS hoort. Bovendien, zo de gouverneur van Florida, is de kans groot dat door verdere steun voor Oekraïne door de VS een 'hete oorlog tussen 's werelds grootste nucleaire machten dichterbij komt'.

Bijna alle kandidaten bliezen in hetzelfde hoorn, de een nog harder dan de ander. De enige uitzondering was Mike Pence. Hij verwees naar de Reagan-doctrine, die bij de meesten nog bekend is van onder andere het Iran-Contra-schandaal, en benadrukte: 'Wij ondersteunen al degenen die tegen onze vijanden op hun gebied vechten, zodat wij niet zelf tegen hen hoeven te vechten.' Pence zei ook dat er geen plek was binnen de Republikeinse partij voor Poetin-apologeten.

Dit verwijt wordt ook tussen Democraten en Republikeinen in de senaat uitgevochten. De Democratische senator Chris Murphy verweet de Republikeinen op 17 maart in harde bewoordingen achter Poetin aan te lopen.¹¹ Men doet de Amerikaanse politiek echter te kort als men de beginnende oorlogsmoeheid ook binnen de Amerikaanse bevolking enkel aan Poetin en mogelijke desinformatiecampagnes wijt. Diverse opiniepeilingen laten zien dat de steun voor Oekraïne van 60 procent tot 48 procent is gezakt, waarbij uiteraard de partijaffiliatie een grote rol speelt.¹² De steun aan Oekraïne neemt ook af doordat veel Amerikanen bang zijn dat deze interventie, net als de interventies van de laatste decennia, een grote belasting vormt voor de Amerikaanse begroting en dat de inzet mogelijk nog verder wordt uitgebreid, waardoor Amerika zich opnieuw verstrikt in een overzees avontuur.

Deze isolationistische houding is zorgelijk voor Oekraïne en voor de veiligheid van het westerse bondgenootschap. Vooralsnog is deze band sterk, mede ook dankzij de Amerikaans-Duitse as. De vraag is echter of de huidige veiligheidsgaranties, zoals de M1 Abrams-tanks en nucleaire wapens, ook blijven bestaan wanneer er in het Witte Huis een president zit die het delicate evenwicht tussen afschrikking en wapenbeheersing, oftewel het geostrategische denken, niet kan behouden.

Jörg Noll is universitair hoofddocent Internationale Conflictstudies aan de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie.

Wilt u reageren?

Mail de redactie: redactie@atlicom.nl.

1. New York Times, 'Lawmakers Question Pentagon on Ukraine Funds, Signaling Fresh Concerns', 28 februari 2023, <https://www.nytimes.com/2023/02/28/us/politics/ukraine-congress-military-spending-republicans-democrats.html> (bezoekt 17-3-2023)
2. US Department of Defense 'Fact Sheet on U.S. Security Assistance to Ukraine' 20 februari 2023, <https://media.defense.gov/2023/Feb/20/2003164184/-1/-1/0/UKRAINE-FACT-SHEET-PDA-32.PDF> (bezoekt 17-3-2023)
3. Schmidt 1961 Verdedigung oder Vergeltung; Bundeskanzler Helmut Schmidt Stiftung 'Waffen zur Kriegsvermeidung? Der NATO-Doppelbeschluss als Druckmittel für Abrüstungsverhandlungen' 27 maart 2022, <https://www.helmut-schmidt.de/aktuelles/detail/waffen-zur-kriegsvermeidung> (bezoekt 16-3-2023)
4. Bundeskanzler Helmut Schmidt Stiftung, 'Transatlantische Partnerschaft statt „America First“ Helmut Schmidt und die Vereinigten Staaten von Amerika', 24 oktober 2020, <https://www.helmut-schmidt.de/aktuelles/detail/transatlantische-partnerschaft-statt-america-first> (bezoekt 17-3-2022)
5. Helmut Schmidt (1961) 'Verdedigung oder Vergeltung: Ein deutscher Beitrag zum strategischen Problem der NATO', Seewald Verlag Stuttgart; Bundeskanzler Helmut Schmidt Stiftung 'Waffen zur Kriegsvermeidung? Der NATO-Doppelbeschluss als Druckmittel für Abrüstungsverhandlungen' 27 maart 2022, <https://www.helmut-schmidt.de/aktuelles/detail/waffen-zur-kriegsvermeidung> (bezoekt 16-3-2023)
6. Olaf Scholz (2022) "Rede zur Zeitenwende", p. 12: "jeden Quadratmeter des Bündnisgebietes zu verteidigen. Wir meinen das sehr ernst."
7. NDR, 'LNG: Wie viel Flüssigerdgas kommt derzeit in Deutschland an?', 24 april 2023, <https://www.ndr.de/nachrichten/info/LNG-Wie-viel-Fluessigerdgas-kommt-derzeit-in-Deutschland-an,lng632.html> (bezoekt 24-4-2023)
8. Tagesschau, 'Panzerlieferung läuft "nicht so berauschend"', 14 februari 2023, <https://www.tagesschau.de/inland/innenpolitik/pistorius-panzerkoalition-101.html> (bezoekt 16-3-2023); New York Times 'Scrounging for Tanks for Ukraine, Europe's Armies Come Up Short', 28 februari 2023 met een update van 24 maart 2023 <https://www.nytimes.com/2023/02/28/world/europe/ukraine-tanks.html> (bezoekt 24-4-2023)
9. Tagesschau, 'Besuch bei Freunden', 4 maart 2023, <https://www.tagesschau.de/ausland/amerika/scholz-biden-111.html> (bezoekt 16-3-2023)
10. Fox News, 'Republican 2024 hopefuls respond to Tucker Carlson's questions about their stance on Russia-Ukraine war', 13 maart 2023, <https://www.foxnews.com/media/republican-2024-hopefuls-respond-tucker-carlsons-questions-about-stance-russia-ukraine-war> (bezoekt 16-3-2023)
11. Chris Murphy, 'The Republicans Lifting Up Putin Are the Same Ones Trying to Destroy Democracy', 17 februari 2023, <https://www.murphy.senate.gov/newsroom/press-releases/murphy-the-republicans-lifting-up-putin-are-the-same-ones-trying-to-destroy-democracy> (bezoekt 16-3-2023)
12. AP News, 'Ukraine aid support softens in the US: AP-NORC Poll', 15 februari 2023, <https://apnews.com/article/russia-ukraine-biden-politics-poland-33095abf76875b60ebab3ddf4e4de188> (bezoekt 17-3-2023); Pew Research Center, 'As Russian invasion nears one-year mark, partisans grow further apart on U.S. support for Ukraine', 31 januari 2023, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2023/01/31/as-russian-invasion-nears-one-year-mark-partisans-grow-further-apart-on-u-s-support-for-ukraine/> (bezoekt 17-3-2023)